

”Epähyvä käännös mutta kun en parempaakaan keksinyt”: huomioita englannin pejoratiivisen *non*-prefiksin suomentamisesta

Sari Mäittälä-Kauppila
Helsingin yliopisto

Abstract

This article discusses the use of the English negative prefix *non*- and its pejorative meaning in newspaper columns, with the focus on the use of Finnish negative prefixes *epä*- and *ei*- versus explicitation as a possible translation for conveying the pejorative aspect of *non*-. The material for this case study consists of two English-language newspaper columns and their Finnish translations produced by students of English translation at the University of Helsinki, as well as of the students' commentaries on the texts, their replies to questionnaires and their motivations for the constructions used in the translations. The theoretical background of the study relates to theories on textual genres, on the concept of coherence and on a multifactorial definition of irony. The methods used include a linguistic response analysis, a contrastive grammar analysis and a semi-structured questionnaire survey. The students, for example, reflected on the acceptability of neoformations with the Finnish negative prefixes as genuine expressions in the Finnish language and assessed the strength and shortcomings of explicative translations. The results indicate that the translator's idiolect is a major factor determining the choice of the Finnish equivalent for the pejorative prefix *non*-.

Keywords: Negation, pejoration, irony, coherence, translation, explicitation

Avainsanat: Negaatio, vähättely, ironia, koherenssi, kääntäminen, eksplikointi

1 Johdanto

Tässä artikkelissa esittelen englannin kielessä arvostelun, vähättelyn ja ironian ilmaisemiseen käytetyn pejoratiivisen *non*-prefiksin tunnistamista ja sen suomentamisessa käytettyjä ratkaisuja. Tutkimusaineisto koostuu englanninkielisistä lähtöteksteistä, niiden suomennoksista ja suomennoksiin liittyvistä käännöskommenteista sekä kirjallisen haastattelulomakkeen vastauksista. Lähtötekstit sisältävät pejoratiivisen *non*-prefiksin avulla muodostettuja ilmauksia, ja niiden kääntäjinä toimivat Helsingin yliopiston englannin kääntämisen kahden käännöskurssin opiskelijat. He suomensivat tekstit kotitehtävinään, ja osa opiskelijoista vastasi kirjallisesti laatimaani kyselyyn. Tutkin suomennoksista, käännöskommenteista ja kyselyvastauksista sitä, miten opiskelijat suhtautuivat suomen *epä*- ja *ei*-kieltoprefiksien ja erilaisten eksplikointien avulla muodostettuihin suomennoksiin.

Opiskelijoiden käännöstehtävä kuuluu yhtenä osa-alueena väitöstutkimukseeni, jonka aiheena on englannin negatiomuotoisen ironian ja etenkin pejoratiivisen *non*-prefiksin tunnistaminen ja sen suomentamisen ongelmat sekä suomen *ei*-prefiksin semanttisen merkityskentän mahdolliset muutokset. Tutkimukseni liittyy suomen ja englannin kielten negaation ja negatioprefiksien semanttiseen kehitykseen sekä tekstilajien, ironian ja eksplikointien tutkimukseen.

Tässä artikkelissa lähtöteksteinä on kaksi englanninkielistä sanomalehtikolumnia, jotka opiskelijoiden tuli kääntää vastaavaan kuvitteelliseen suomenkieliseen lehteen. Tehtävässä heidän voidaan katsoa soveltaneen **funktionaalista käänös menetelmää** ja suhteuttaneen käänös vastineiden valinnat sanomalehden lukijaa ajatellen. Olennaisinta oli ymmärtää tekstilajin eli kolumnin ominaispiirteet, tunnistaa kirjoittajan ironisoiva asenne ja *non*-prefiksin kaksoismerkitys. Opiskelijat pohtivat, missä määrin eksplikoointia voidaan soveltaa käänösstrategiana ja onko ylipäänsä mahdollista saada kirjoittajan ironinen ääni kuuluviin suomen kielen negaation keinoin. Käänöstehtävien jälkeen opiskelijat vastasivat kyselyyn, jossa he perustelivat suomennosratkaisujaan ja arvioivat niiden toimivuutta ja pohtivat haastaviksi osoittautuneita tekstikohtia.

2 Tutkimuksen teoreettinen viitekehys

2.1 *Non*-prefiksi

Non-prefiksin avulla muodostettu **privatiivinen**¹ ilmaus vastaa kieltolauseen tarkoittamaa neutraalia kieltä, esimerkiksi *a non-smoker is a person who does not smoke* (Quirk & Greenbaum 1987 [1973]: 431). Prefiksillä tuotetaan myös **kontradiktoria**, toisensa poissulkevia vastakohtia, jolloin prefiksillinen sana ei ilmaise arvottamista vaan kuvaa objektiivisesti kantasanan ominaisuuden puuttumista, esimerkiksi *scientific : nonscientific* (Plag 2003: 100). *Non*-prefiksi on liitettävissä substantiiveihin, adjektiiveihin, verbeihin ja adverbeihin (Lieber 2008: 124; Funk 1971: 376). Se on erittäin produktiivinen teknisissä ja tieteellisissä teksteissä sekä yleiskielen neutraalia luokittelua vaativissa tilanteissa, esimerkiksi *Europeans – non-Europeans*.

Non-prefiksille kehittyi 1960-luvulla **pejoratiivinen** merkitys, joka ilmaisee vähättelyä ja paheksuntaa. Prefiksillisiin kiertoilmauksiin turvaututaan, kun kirjoittaja ei halua avoimesti esittää arvosteluaan. Tällöin jyrkkä subjektiivinen mielipide kätketään täysin objektiiviselta näyttävään ilmaisuun. (Algeo 1971: 94.) Pejoratiivisena *non*-prefiksi liitetään henkilöä, esinettä tai asiaa tarkoittaviin substantiiveihin tai tapahtumista tarkoitaviin verbaalisubstantiiveihin, ja periaatteessa muodosteiden määrä on rajaton; esimerkiksi *non-music* ja *non-working* (mts. 1971: 96; OED s.v. *non*-). Rakenne on tärkeä osa viestiä, eikä tulkinta aina ole helppoa, sillä lukijan on otettava huomioon tilanne- ja tekstikonteksti, tekstilaji, kirjoittajan valitsemat tyylikeinot ja asenteen ilmaukset.

Pejoratiivinen rakenne on haasteellinen myös suomentajalle, sillä suomennoksen on välitettävä arvostelu mieluiten niin, että suomenkielinen rakenne heijastelee arvostelun epäsuoraa esitystapaa. Koska suomessa ei ole morfeemia, jolla olisi vastaava kaksoismerkitys, on turvaututtava muihin ratkaisuihin (ks. kiellon muodostamisesta VISK § 1615, § 1630, § 1631). Aiemmassa tutkielmassani (Mäittälä-Kauppila 2009) esitin, että näitä keinoja olisivat mm. prefiksit *epä*- ja *ei*- sekä kieltolauseen avulla leksikaalisin keinoin luodut eksplikoinnit. Mikään näistä ei tietenkään ole yleispätevä ratkaisu. *Epä*-prefiksi on useimmiten avoimesti pejoratiivinen, kun taas *ei*-prefiksi on puhtaan privatiivinen. Liiallinen eksplikoiminen ei sekään palvele lukijaa: kun tekstin kirjoittaja on tarkoituksella valinnut vihjailevan ilmauksen, tulisi tätä valintaa kunnioittaa suomennoksessa. Jäljempänä esittelen tarkemmin suomentamisessa käytettäviä keinoja.

2.2 Suomen kieltoprefiksit

Vielä vuonna 1963 *Suomen kieliopin* mukaan suomen kielessä ei ollut varsinaisia kieltoprefiksejä, ainoastaan vieraslainana esiintyvät *ei-* ja *epä-* (Penttilä 1963: 326–327). Vuonna 2004 ilmestyneen *Ison suomen kieliopin* mukaan omaperäisiä kieltoprefiksejä ovat *epä-* ja *ei-*, jotka ovat samalla produktiivisin prefiksiryhmä (VISK § 172). Näkökulma on kieliopissa vuosikymmenten myötä muuttunut, ja mielenkiintoista onkin tutkia, hyväksytäänkö kieltoprefiksit nykyään suomen kielen luontaisina elementteinä.

*Epä-*prefiksi on alkuaan kieltoverbin partisiippimuoto, ja se kohdistaa kiellon yksittäiseen sanaan (VISK § 1630). Sitä käytetään muodostettaessa sellaisia **kontraarisia**² vastakohtia, joilla on vähättelevä konnotaatio (Hakanen 1973:170–171). *Epä-* voidaan liittää abstraktia ominaisuutta ilmaiseviin adjektiiveihin ja vierasperäisiin adjektiiveihin (*epämiellyttävä*), mutta ei sellaisiin adjektiiveihin, joilla on kontraarinen vastine: periaatteessa ei siis ole olemassa esimerkiksi sanoja **epäpaha*, **epäkaunis* (VISK § 1630). Hakanen (1973: 189–190) toteaa tutkimuksensa koehenkilöiden hylkäämien *epä-*kompositumien perusteella, että jos muodoste kuulostaa teennäiseltä, on sille yleensä olemassa **affirmatiivinen antonyymi** eli toista sanakantaa oleva, ilman negaatiota muodostettu vastakohta. Kielenpuhuja valitsee siis yleisesti hyväksytyntä antonyymia, vaikka sen merkitys ei olisikaan täysin sama kuin prefiksin avulla luodun uusmuodosteen (esimerkiksi **epänopea – hidas*). On kuitenkin mahdollista, että monia aiemmin oudoksuttuja muodosteita on alettu nykyisin pitää yhä hyväksyttävämpinä uudissanoina. Jos *epä-* liitetään substantiiviin, adverbiin tai verbiin, muodosteen pejoratiivinen merkitys on ilmeinen (*epäkohta*), mutta myös tilapäisemmät muodosteet ovat mahdollisia (*epäjoulu*) (VISK § 1630). Tilapäisten muodosteiden yllättävyys saattaa toimia ironiaa ja myös pejoratiivisen *non-*prefiksin merkitystä välittävänä tehokeinona.

*Ei-*prefiksiä käytetään suomessa muodostamaan kontradiktoria vastakohtia. Prefiksilliset muodosteet ovat yleensä adjektiiveja tai substantiiveja ja verrattain tilapäisiä. *Ei-*prefiksi liittyy lähinnä sanoihin, joilla ei ole selvää leksikaalista vastakohtaa, kuten *ei-toivottu* tai *ei-suomalainen*. (VISK § 1631.) Näin se vastaa merkitykseltään ja käytöltään englannin privatiivista *non-*prefiksiä, mutta koska *ei-*prefiksi kuuluu teknis-tieteelliseen kielenkäyttöön, sitä ei arkipäivän tekstissä tapaa kovinkaan usein.

2.3. Eksplikointi

Eksplikointi on käänösstrategia, jossa lähtötekstin implisiittisesti ilmaistu informaatio esitetään kohdekielellä eksplisiittisesti (Klaudy 1996: 99). Eksplikointeja on tutkittu laajasti, ja useat tutkijat ovat laatineet omia luokittelujaan sen perusteella, mistä eksplikoinnin tarve käänöksessä johtuu. Klaudyn (1996: 102–103) mukaan eksplikoinnit voidaan jakaa mm. pakollisiin (*obligatory*) ja valinnaisiin (*optional*). Pakollisia ovat sellaiset eksplikoinnit, jotka johtuvat kielten rakenteiden tai sanojen merkityskenttien eroavuuksista, kun taas valinnaiset eksplikoinnit ovat ilmauksia, jotka tekevät käänöksestä selkeän ja luonnollisen kuuloisin kohdekielisen ilmauksen (Klaudy 1996: 103). Vehmas-Lehto (2001: 227–228) nimittää tyyllillisiksi eksplikoinneiksi (*stylistic explicitations*) niitä valinnaisia eksplikointeja, jotka saavat käänöksen kuulostamaan

paremmalta ja auttavat lukijaa ymmärtämään tekstin. Oman tutkimukseni opiskelijoiden selittävät käänökset voitaneen luokitella valinnaisiksi eksplikoinneiksi, sillä esimerkiksi kieltolauseella muodostetut suomennokset vaativat avukseen jonkin muun ilmauksen, joka täydentää merkityksen *non*-prefiksin pejoratiivisuutta vastaavaksi. Tarvittavat lisäykset muistuttavat tyyllillisiä eksplikointeja, sillä usein pejoratiiviset ilmaukset vaikuttavat tekstiin myös tyyllillisesti.

3 Aineisto

3.1 Lähtötekstit

Tutkimuksen aineiston ensimmäinen osa koostuu kahdesta sanomalehtikolumnista, joissa *non*-muodosteet voidaan tulkita vaihtelevissa määrin pejoratiivisiksi, toinen osa koostuu kolumnien suomennoksista ja kolmas opiskelijoiden kirjallisista vastauksista kyselylomakkeeseen. Esittelen kolumnit ja pejoratiiviset ilmaukset esimerkkisuomennoksineen luvussa 5 ja 6, ja kyselyvastauksia analysoin luvussa 7.

Kolumnit ovat ilmestyneet *The New York Times* -lehdessä painettuina ja sähköisesti vuosina 2004 ja 2009. Kääntäjäopiskelijat tekivät suomennokset kotitehtävinään, ja sain ne käyttöön nimettöminä. Tekstit olivat yleiskielisiä, eikä niissä ollut erityisen vaativia osuuksia. Tutkimusta varten kuitenkin lyhensin kolumneja, jotta ne eivät olisi olleet tavanomaisia kotitehtäviä pidempiä. Pysin myös säilyttämään kaikki pejoratiivisen *non*-ilmauksen kääntämiseen vaikuttavat tekstiosuudet. Suomentaessaan kolumneja opiskelijat tutustuiivat tekstin aiheeseen ja kolumniin tekstilajina sekä arvioivat, onko kulttuurisidonnaisia ilmauksia mahdollisesti mukautettava.

Ensimmäinen kolumni käsittelee sosiaalista mediaa, ja sen *non*-prefiksillinen ilmaus voidaan lukijan tulkinnasta riippuen ymmärtää sekä privatiivisesti että pejoratiivisesti. Toisen kolumnin aiheena on tuttu sarjakuvahahmo, ja siinä esiintyvä *non*-ilmaus on ensimmäistä tekstiä selkeämmin ymmärrettävissä pejoratiivisesti. Molemmissa kolumneissa prefiksin pääsanana on henkilöä kuvaava substantiivi: *non-friends* ja *non-wife*.

Swalesin (1990: 58) mukaan **tekstilaji** muotoutuu teksteistä, joilla on yhteisiä piirteitä kuten rakenne, tyyli, sisältö, tarkoitus ja kuulijakunta. Kolumnia voidaan pitää tekstilajina, jonka tarkoitus on mm. herättää keskustelua ja esittää arvostelua esimerkiksi yhteiskunnallisista ja poliittisista aiheista. Halu olla hienovaraisella tavalla epäkohtelias on tyypillistä juuri mielipidekirjoituksille, pakinoille ja kolumneille (Rahtu 2006: 211). Lukijat oppivat kokemuksesta yhdistämään ironisen ilmaisun tiettyihin kielenkäytön tilanteisiin ja tekstilajeihin ja osaavat odottaa niistä ironisia merkityksiä (mts. 211, 216). Lukijoille on näin kehittynyt **tekstilajin taju** eli he tuntevat ja ymmärtävät oman yhteiskuntansa kielenkäytön ja tekstilajin konventiot ja niiden muutokset (Kalliokoski 2006: 240–242). Tekstilaji ja tekstin tarkoitus vaikuttavat myös kääntämiseen: kun kirjoittaja luo tietyn esteettisen vaikutelman tyyllillisillä ratkaisuillaan, kuten rytmillä, metaforilla tai lauserakenteilla, on tärkeää, että kääntäjä löytää niille vastaavat muodot käänöksessään (Reiss 2000: 31–32). Myös *non*-prefiksin pejoratiivinen käyttö on varsin todennäköisesti tietoinen tyylikeino, mikä tulee huomioida suomennoksessa.

3.2 Suomennokset ja kyselyvastaukset

Kolumnien kääntäjinä toimi 14 Helsingin yliopiston toisen vuoden englannin kääntämisen opiskelijaa. He suomensivat kolumnit ammattikäntämisen kurssilla keväällä 2011 ja palauttivat suomennosten mukana käänöscommenttinsa, joissa he selittivät omia valintojaan ja kertoivat tehtävästä saamiaan vaikutelmia tai muita tekemiään huomioita. Yhteensä suomennoksia oli 28, ja opiskelijat antoivat joko kirjallisen tai suullisen luvan suomennostensa käyttöön. He eivät kuitenkaan tienneet *non*-prefiksin olevan tutkimuksen kohteena.

Käännösten palautuksen jälkeen opiskelijat saivat vastattavakseen laatimaani haastattelulomakkeen. Opiskelijat kertoivat *non*-prefiksillisten ilmausten tulkinnasta, ja siitä, millaisiin kielen rakenteisiin he olivat päätyneet ja miten tyytyväisiä he olivat suomennoksiinsa. Vastauksia sain tutkittavaksi varsin niukasti: vain kahdeksan opiskelijaa antoi vastauksensa käyttöni. Ne ovat kuitenkin sisällöllisesti laadukkaita, sillä opiskelijat ovat huolellisesti perustelleet käänösvalintojensa valintaa ja valottaneet omaa käsitystään suomennosprosessista.

4 Menetelmät

Aineiston valinnassa ja analyysissä sovelsin useaa menetelmää. Lähtötekstien valinta perustui omaan kokemukseeni *non*-prefiksin käytöstä ja ironian ilmenemisestä kolumneissa. Prefiksin pejoratiivisuus varmistui tekstin kontekstia³ ja koherenssia tarkastelemalla ja ironian komponenttianalyysin avulla.

Yleensä lukija tietää, mitä tekstiltä voi odottaa, koska sen eri osat liittyvät oletetulla tavalla toisiinsa. Hän kokee tekstin **koherentiksi** eli tekstilajiodotuksiin ja muihin kontekstuaalisiin odotuksiin nähden mielekkääksi ja yhtenäiseksi. Jos jokin ilmaus saa lukijan epäilemään sen sopivuutta yhteyteensä, syntyy **inkoherenssin** kokemus. Inkoherenssi saattaa selittyä ironialla: Rahtu (2006: 46) erottaa viisi osatekijää, joiden avulla tekstistä voidaan etsiä **ironista tulkintaa**:

Ironisessa tulkinnassa on aina jokin 1) tavalla tai toisella negatiivinen sanoma, joka on tulkittava 2) tuottajansa intention mukaiseksi ja jolla on jokin 3) kohde ja useimmiten myös 4) uhri. Olennaista on 5) monitulkintainen esitystapa: jokin, joitakin tai kaikki komponenteista 1–4 tajutaan kätkeyn, ja ne on siksi pääteltävä itse.

Ironisen tulkinnan osatekijät löydettyään lukija korjaa omaa tulkintaansa ja ymmärtää kirjoittajan näkökulman (Rahtu 2006: 30). Tätä ironian tulkintamallia ei käsitellä käännösteorian opinnoissa, joten tutkimukseni opiskelijat suomensivat tekstit intuiotensa perusteella ja käyttämällä hyödyksi tietojaan eri tekstilajien piirteistä ja koherenssista.

Analysoin suomennokset **kontrastiivisen rakenneanalyysin** avulla: vertailin suomennosten ja tekstien kieltorakenteita ja prefiksillisiä muodosteita sanastoihin ja kielioppiin. Suomennosten käyttö aineistona pohjaa reseption tutkimuksen periaatteisiin nojaavaan Rahdun (2012: 436–440) kuvaamaan tulkintaa painottavaan **lingvistiseen reseptioanalyysiin**, jossa tutkittavaa tekstiä analysoidaan tutkijaluennan ja maallikkotulkintojen kautta ja jossa tulkintoja käytetään toisiaan täydentävinä lähestymistapoina.

Tutkimuksessani maallikotulkintoja edustavat suomennokset, jotka välittävät opiskelijoiden kokemukset kolumnien *non*-prefiksin pejoratiivisuudesta ja tekstin ironisesta tulkinnasta. Käytin apuna myös **kyselytutkimusta**: kysymyslomake oli puoli-strukturoitu ja koostui neljästä kysymyskokonaisuudesta, joihin opiskelijat saivat vastata vapaamuotoisesti. Vastausten ja käänöskomenttien perusteella olen koonnut tulokset eksplikointien ja prefiksillisten muodosteiden soveltuvuudesta pejoratiivisen *non*-prefiksin suomennokseksi.

5 Kahden tulkinnan rajamailla

Johdatuksena *non*-prefiksin tulkinnallisuuteen opiskelijat suomensivat 280 sanan mittaisen katkelman *The New York Times*issa 8.3.2009 julkaistusta kolumnista (Stross 2009), joka kuvailee Facebookin kirjavaa kaverikäytäntöä. Pejoratiivisuuden tilannekohtaisuus korostuu kappaleessa, jossa pohdiskellaan yksityisyyden rajanvetoa – kaveruus naamakirjassa kun ei aina vastaa todellisen elämän kaveruutta. *Non*-prefiksi on liitetty substantiiviin *friends*, joka esiintyy ensin kuusi kertaa yhdessä virkkeessä erilaisten määrittelien kera ja sitten vielä kahdesti tätä seuraavissa virkkeissä, kerran sellaisenaan ja kerran lainausmerkeissä:

(1) For many members, "friends" now means a mish-mash of real friends, former friends, friends of friends, and *non-friends*; younger and older relatives; colleagues and, if cursed, a nosy boss or two. Everyone accepted as a "friend" gets the same access. When the distinction blurs between one's few close friends and the many who are not, it seems pointless to distinguish between private and public.

Non-friends voidaan ymmärtää kahdella tavalla. Periaatteessa sillä on privatiivinen merkitys, koska luettelossa ihmiset jaetaan joko kaverijoukkoon kuuluviksi tai siihen kuulumattomiksi. *Non-friend*-substantiivin privatiivinen merkitys mainitaan Oxford English Dictionaryssä jo vuonna 1549. Koska substantiivi *friend*⁴ sisältää positiivisia konnotaatioita voidaan ajatella, että kaikki muu kuin sen piiriin luettava saisi negatiivisia sävyjä. Näin *non-friends* liikahtaisi denotaatioltaankin asteen pejoratiivisuuden puolelle. Pejoratiivista merkitystä ei silti mainita nimeltä, vaikka vuonna 1971 *non-friends*-sanalla viitataan henkilöihin, 'jotka eivät ole ystäviä', *people who are not our friends*. (OED s.v. *non-friends*.)

Toisaalta tekstiyhteys ohjaa lukijaa kohti pejoratiivista tulkintaa. Todelliset ystävät on mainittu heti alussa, mutta seuraavat ihmisryhmät ovat jo piirun verran etäisempiä. *Non-friends* asettuu merkitsevästi luokittelun taitekohtaan. Sen jäljessä luetellaan henkilöitä, jotka eivät ole varsinaisia ystäviä vaan joiden kanssa ollaan tekemisissä sukulaisuuden tai naapuruuden takia tai kanssakäyminen perustuu asemaan kuten työtehtäviin. *Non-friends* toimii yläkäsitteenä myös ei-toivotulle henkilölle: uteliaalle pomolle, "a nosy boss". Substantiivin *friends* toisto luettelossa on samalla myös vastakohtaisuutta korostava rytminen tehokeino.

Käänöksiin on ilmeisesti vaikuttanut myös *friend*-sanana suomenkielisen vastineen valinta. Opiskelijat kommentoivat, että koska suomeksi Facebookissa kerätään kavereita ja kaveripyynnöitä, he joutuivat pohdiskelemaan valintaansa, sillä he halusivat korostaa

ystävyyden käsitettä. Useat ovatkin sisällyttäneet suomennoksiinsa sekä substantiivin *ystävä* että *kaveri*.

Suomennoksia on yhteensä 14. Osa opiskelijoista on mieltänyt lausekkeen *non-friends* privatiivisesti ja osa pejoratiivisesti. Kieltoprefiksin on valinnut kuusi kääntäjää, eksplikoinnin kuusi kääntäjää, kieltolauseen yksi kääntäjä ja yksi on jättänyt tekstikohdan suomentamatta.

Ei-prefiksiä käyttää viisi kääntäjää – tosin hieman vastahakoisesti. Eräs opiskelija huomauttaa suomennoksestaan (2): ” – – ratkaisu ei varsinaisesti ole kauhean sujuva mutta se sopii mielestäni tekstin tyyliin ja varsinkin siihen kohtaan, jossa sitä käytetään – –.” Eräs toinen opiskelija on myönteisemmällä kannalla ja huomauttaa: ” – – *ei-kavereita* sopii mielestäni kohtalaisen hyvin, sillä sen on tarkoituskin osoittaa selkeästi ihmisryhmä, johon ei oikeasti kuulu kavereita, vaikka Facebook heidät sellaisiksi luokittelisikin.”

(2) Monelle Facebookin käyttäjälle ”kaverit” ovat nykyään sekalainen seurakunta oikeita ystäviä, entisiä ja kavereiden kavereita, *ei-kavereita*, nuorempia ja vanhempia sukulaisia, työtovereita sekä pahimmassa tapauksessa uteliaita pomoa.

Opiskelijoista yksi päätyi käyttämään substantiivia *epäystäviä*:

(3) Tästä seuraa että monille Facebookin käyttäjille ”ystävä” voi nyt merkitä mitä tahansa, kuten oikeita ystäviä, entisiä ystäviä, ystävien ystäviä, *epäystäviä*, nuorempia ja vanhempia sukulaisia, työtovereita ja mikä kaikista pahinta, jopa muutamaa uteliasta pomoa.

Suomennoksen (3) laatinut opiskelija on vakuuttunut siitä, että hän on löytänyt ”nappikäännöksen, prefiksillisen uudissanan, joka on johdettu adjektiivista epäystävällinen”. Suomentaja esittää sanalle tarkan määritelmän: ”henkilö, joka ainakin silloin tällöin hakeutuu seuraasi muttei käyttäydy ystävän tavoin”.

Suurin suomennosten ryhmä, kuusi suomennosta, koostuu eksplikoinneista, joissa pejoratiivisuutta tuo esiin yksittäinen sana tai useammasta sanasta koostuva ilmaus. Muutama opiskelija huomauttaa, että koska oikeat ystävät on jo mainittu, jäljelle jää joukko sekalaista väkeä, jota kuvataan sanoilla *muut tutut*, *monenlaiset tuttavat*, *vieraat* ja *tuntemattomat*. Eräs kääntäjä kommentoi, että tämä ratkaisu toimii oikein hyvin, koska sanatarkka prefiksillinen käänös ei tähän sovellu. Toinen eksplikointia käyttänyt opiskelija toteaa, ettei hän käytä prefiksillisiä ilmauksia mielellään, vaan päätyy lähes aina kiertoilmaukseen. Myös tekstin tyylillisessä muokkaamisessa on eroja: kolumnin puhekieliset ilmaukset olivat kenties inspiroineet erään opiskelijan (4) käyttämään rakenteessa ilmaisua *muut sukankuluttajat*:

(4) Monille käyttäjille Facebook-kaverit ovat sillisalaatti oikeita ystäviä, entisiä ystäviä, ystävien kavereita ja *muuta sukankuluttajia*: kaikenikäisiä sukulaisia, työkavereita ja – auta armias – uteliaita esimiehiä.

Kun värikäs lähtöteksti innostaa yhtä kuvaavaan ilmaisuun suomennoksessa, kuten tässä sanat *sillisalaatti* ja *auta armias*, saattaa samanlainen pyrkimys siirtyä myös negaation suomennokseen, jos sekin on toteutettu eksplikoimalla.

6 Pejoratiivisuuden pulma

Toisessa käänöstehtävässä *non*-prefiksillinen ilmaus voidaan tulkita selkeästi pejoratiiviseksi. Kolumni (Green 2004) on julkaistu *The New York Times* -lehdessä 18.4.2004, ja suomennettavakseen opiskelijat saivat siitä 583 sanan lyhennelmän, jossa kerrataan Mikki Hiiren elämäntaivalta syntyhetkestä vuodesta 1928 alkaen. Kolumni keskittyy piirroshahmon ulkoisen olemuksen muuttumiseen ja imagon siistiytymiseen huliivihiiirestä herrasmieheksi. Teksti on lauserakenteiltaan polveilevaa, ja siinä on suoria lainauksia, värikkäitä kielikuvia, suorasukaisia mielipiteenilmauksia ja vihjauksia. Kirjoittaja on haastatellut mm. Disneyn arkistojen johtajaa; tämän kommentti tarkentaa ilmausta *non-wife*, jolla kuvaillaan Minni Hiiren statusta Mikin kumppanina:

(5) The cartoon, originally drawn for adults, was repositioned for the millions of children who took Mickey to heart. "He couldn't have any of the naughty qualities he had in his earlier cartoons," said Mr. Smith, of the Disney archives, "because so many people looked up to him. The studio would get complaints in the mail." So, sometime in the mid- to late 1930's, Mickey settled down. Barnyard cohorts and rail-riding adventures gave way to suburban domesticity with his *non-wife* Minnie ("They just lived together as friends," said Mr. Smith. "For a very long time") and their unexplained nephews.

Non-lausekkeen privatiivinen tulkinta on mahdollinen, mutta pejoratiivista tulkintaa tukevat muut vähättelevät ja arvostelevat ilmaukset, joilla Mikkiin on kolumnissa viitattu. Lisäksi Mikin ja Minnin suhdetta täsmennetään sanoilla "*They just lived together as friends,*" said Mr. Smith. "*For a very long time*". Pejoratiivista tulkintaa puoltaa sekin, että pejoratiiviset *non*-ilmaukset ovat yleensä ainutkertaisia ad hoc -muodosteita eivätkä vakiintuneita lekseemejä; substantiivina *non-wife* ei ole The Oxford English Dictionaryssa.

Opiskelijat ovat kommentoineet kolumnin rakenteellisia ja sanastollisia piirteitä ja pitäneet monia ilmauksia innostavina haasteina, jotka yllyttävät värikkäiden sanakäänteiden luomiseen. Myös pejoratiivisen tulkinnan todennäköisyyttä ja pejoratiivisuuden astetta on pohdittu vilkkaasti. Suomennoksia on 14, joista neljässä *non-wife* on käännetty *epävaimona* tai *ei-vaimona* ja yhdeksässä eksplikoinnin avulla. Eksplikointeja on kahdenlaisia: leksikaalisia kiertoilmauksia ja kieltolauseen avulla muodostettuja rakenteita, joissa esiintyy ilmaus *olla naimisissa*. Yksi kääntäjä on jättänyt tekstikohdan kokonaan suomentamatta.

Substantiivin *epävaimo* on valinnut vain kaksi opiskelijaa, ja he ovat päätyneet samaan ratkaisuun eri tavoin. Suomennokseen (6) päätenyt opiskelija toteaa: "Mielestäni *epä-* ja *ei-*alkuliitteet eivät ole useinkaan paras mahdollinen käänösvaihtoehto, vaikka itsekkin sorruin sellaista käyttämään."

(6) Seikkailut ja latotappelut joutuivat väistämään lähiöidylliä, jota elettiin *epä-vaimo* Minnin ja selittämättömien veljenpoikien kanssa. "He vain elivät yhdessä ystävinä – aika todella kauan", Smith kommentoi.

Toinen prefiksin valinnut opiskelija toteaa: "Mikki tekstissä [sic] pitäydyin alku-peräisessä ja mielestäni *epävaimo* toimii tässä kontekstissa hyvin." Hän luonnehtii sanaa

leksikaalisena vastineena. Tämä viittaa siihen, että toisille prefiksit ovat suomen kielen luontaisia morfeemeja, kun taas toiset kuulevat niissä vieraan kielen kaikuja.

Suomennoksen (7) laatinut opiskelija on valinnut muodon *ei-vaimo*, ja hänen mielestään suomen privatiivinen *ei*-prefiksi on saanut uusia merkityspiirteitä: ”Jätin myös *non-wifen ei-vaimoksi*: kirjoittaja nähdäkseni ironisoi Mikin ja Minnin epätavallista ja oudoksuttua suhdetta ja Smithin kommentti sulkeissa kaiken lisäksi selittää oudon sanavalinnan, jolloin suomenkielinen vastine voi mielestäni olla epätavallinen ja hätkähdyttää lukijaa.”

(7) Esikaupunkilainen kotielämä korvasi rautatieseikkailut, ja maatilan väki väistyi Mikin *ei-vaimo* Minnin (Smithin mukaan he vain elivät yhdessä hyvin, hyvin kauan) ja heidän selittämättömien sisarenpoikien tieltä.

Toisaalla kyselyssä sama opiskelija kertoo, että prefiksien käyttö suomessa kuulostaa usein keinotekoiselta ja päälle liimatulta, ellei käyttöön liity erityistä tarkoitusta kuten ironiaa. Hän siis käsittelee *ei*-prefiksiä kuten englannin pejoratiivista *non*-prefiksiä. Onkin mahdollista, että suomen *ei*-prefiksi voisi vähitellen olla saamassa pejoratiivisen lisämerkityksen *non*-prefiksin kehitysmallin mukaisesti.

Viisi kääntäjää on päätenyt eksplikointeihin, jotka ovat kompakteja ja sopivat lauserakenteeseen luontevasti mutta jotka silti paljastavat lähtötekstiä enemmän: *asuin-kumppani*, *ystävätär*, *platoninen kumppani*, *melkein-vaimo* ja *Minni*, *ikuinen tyttöystävä*.

Suomennoksen (8) *melkein-vaimo* valinnut opiskelija huomauttaa: ”Käännökseni olisi voinut olla parempi, en osaa nytkään sanoa miten muuten olisin sen voinut kääntää, joten vaihtoehtoja kohdan kanssa ei ollut.” Hän toteaa, että tämä oli aivan uusi ilmaus, jonka merkitys mietitytti, ja se teki suomentamisesta haastavaa. Toisaalta hän on valinnut ilmeisen intuitiivisesti eksplikoinnin eli päätenyt selittämään vaimouden olemusta tarkemmin:

(8) Karjapihan kaverit ja seikkailut rautateillä vaihtuivat elämään esikaupunkialueella *melkein-vaimo* Minnin ja tyhjistä ilmestyneiden veljenpoikien kanssa. ”Minni ja Mikki vain asuivat yhdessä ystävinä hyvin pitkään”, sanoo Smith.

Kieltolauseella rakennetun eksplikoinnin (9) valinnut kääntäjä arvelee *non*-ilmauksen kyseenalaistavan Mikin ja Minnin suhteen todellisen tilanteen:

(9) Ladonpihan jengi ja seikkailut rautateillä saivat väistyä keskiluokkaisen omakotitaloelämän tieltä, jota Mikki rupesi viettämään Minnin kanssa, *vaikeivät he olleetkaan naimisissa*. (Smithin mukaan he vain elivät ystävinä yhdessä, hyvinkin pitkän aikaa.) Mukaan ilmestyivät myös veljen- tai sisarenpojat, joiden olemassaoloa ei sen kummemmin selitetty.

Hän kertoo päätyneensä kiertoilmaukseen, mutta kommentoi pettyneenä, että se ei säilytä alkuperäisen ilmauksen konnotaatioita. Myös erään toisen kieltolauseen valinneen opiskelijan vastauksesta suorastaan huokuu harmistus, kun hän toteaa, että käänös ei ole erityisen sujuva ja että tätä olisi voinut miettiä enemmänkin.

7 Opiskelijoiden käänöskommentit

Kyselyvastauksissa ja suomennoksia käsittelevissä huomioissaan opiskelijat ovat analysoineet ja perustelleet käänösvalintojaan. Etenkin suomen prefiksillisen negaation keinot ovat kirvoittaneet useita kommentteja. Prefiksilliset ilmaukset ovat yleensäkin kompakteja ja siksi lauserakenteeseen helposti sijoitettavissa ja saattavat siten vaikuttaa mutkattomalta ratkaisulta, varsinkin jos käännettävässä tekstikappaleessa on luetteloja. Kenties tämän vuoksi eräs opiskelija toteaa prefiksin olevan ”niin kelvollinen yhteyteensä, etten miettinyt muita vaihtoehtoja”. Kun *non*-prefiksiä käytetään yllättävästi jo lähtötekstissä, voidaan joidenkin opiskelijoiden mukaan suomessakin käyttää prefiksiä. Opiskelijoiden kielitajun eroavuudet paljastuvat selkeimmin prefiksillisten muodosteiden hyväksynnässä: jotkut kertovat välttävänsä prefiksejä aina kun vain mahdollista, kun taas toisten mielestä ironisen ilmauksen suomennos saakin olla ”epätavallinen ja hätkähdyttää lukijaa”, ja siksi huomiota herättävä uudissana voi parhaimmillaan olla ”nappikäänös”. Yleensäkin prefiksillisen muodosteen valinneet uskovat muodosteen ilmaisevan juuri sitä, mitä sillä on haluttukin tarkoittaa.

Jotkut opiskelijat kuitenkin pitävät prefiksejä liian epäsuomalaisina. Eräs opiskelija huomauttaa: ”*Ei-* tai *epä-*etuliitteitä en mielelläni käytä, sillä ne ovat tyypillisempiä englannille kuin suomen kielelle.” Toinen opiskelija kommentoi: ”Termiä *non-wife* en yrittänyt suomentaa *ei-vaimoksi* tai *epävaimoksi*, niin kömpelöiltä ne mielestäni kuulostivat, joten päädyin käyttämään kiertoilmaisua.” Kieltoprefiksejä on kyllä harkittu ensimmäisenä vaihtoehtona, mutta ne on hylätty, jos uudissana ei ole kuulostanut oikealta suomelta tai se on ajautunut ohi lähtökielen ironisoivan merkityksen. Opiskelijat ovat tunnistaneeet *non*-ilmauksen ironian, mutta vastaavan rakenteen luominen suomeksi ei yleensä ole ollut heidän mielestään mahdollista. Tosin yksi opiskelija pitää *ei-*prefiksin osittaista pejoratiivistumista *non*-prefiksin tapaan mahdollisena, mutta vain niissä suomennoksissa, joissa ironia on selkeästi eksplikoitu kontekstissa. Eräs opiskelija huomauttaa myös, että tällainen prefiksillinen rakenne on liian epäsuomalainen tullakseen vastaan sanomalehdessä. *Ei-*prefiksi saa osakseen tylyä arvostelua, koska ilmaukset ”kuulostavat typeriltä”, ”tuntuvat kököltä” tai ”eivät istu suomen kieleen”. *Epä-*prefiksiä siedetään paremmin, mutta sen avulla muodostettujen uudissanojen kanssa on käytettävä harkintaa: *epä-* ilmaisee niin voimakkaasti pejoratiivisuutta, että se saattaa vyöryttää arvostelun esiin liian korostetusti. Tosin sopivaan pääsanaan liitettynä *epä-* voi herättää lukijan aavistelemaan taustalla lymyilevän ironian.

Moni eksplikoinnin valinnut opiskelija perustelee valintaansa luettavuudella, suomen kielelle luontaisten rakenteiden saavuttamisella ja lähtötekstin tyylin säilyttämisellä. Eksplikointia ei suomennoksissa kuitenkaan ole pidetty patenttiratkaisuna, vaan useimmiten siihen on päädytty pohdinnan tuloksena. Päänvaivaa on aiheuttanut se, miten paljon pejoratiivisuudesta sopisi paljastaa. Jotkut opiskelijoista taas kertovat päätyneensä käyttämään eksplikointia intuitiivisesti sen kummemmin asiaa miettimättä, ja vaikka he arvostavatkin eksplikoinnin lauserakenteeseen tuomaa sujuvuutta, vaikuttaa kuitenkin siltä, että he ovat yrittäneet löytää vielä tätäkin tarkempaa vastinetta.

Eräs opiskelija selostaa suomennostaan: ”Päädyin aina joko kiertämään tai selittämään *non*-prefiksin sisältämän ilmauksen. – – *Non*-liite on kuitenkin niin epämääräinen, että

selittävässä käänöksessä kääntäjä ottaa aina jonkinlaisen riskin. Mielestäni ylitulkinnan riski kannattaa silti joskus ottaa, jotta teksti olisi sujuvaa." Rakenteellinen sujuvuus voi kääntyä suomennosta vastaan, sillä jos pejoratiivisuus tuodaan esiin liian korostetusti, ilmaisusta katoaa lähtötekstin vihjailevuus. Toisaalta jos pejoratiivisuus jää paljastamatta kokonaan, jää osa viestistäkin pimentoon.

8 Lopuksi

Käänöstehtävän myötä opiskelijat perehtyivät yhden tekstilajin erityispiirteisiin ja pohtivat ironian ilmaisemista negaation keinoin. Samalla he kokeilivat erilaisten rakenteiden ja käänösstrategioiden toimivuutta pejoratiivisuuden suomentamisessa. He joutuivat miettimään myös oman kielitajunsa venymistä suomen kieltoprefiksillisten muodosteiden hyväksymisessä aitoina suomen kielen ilmauksina. Suomennoksia oli yhteensä 28, ja vaikka suomen kieltoprefiksejä oli käytetty 10 suomennoksessa ja niiden ilmaisun tulkinnallisuus saikin kiitosta, silti yli puolessa eli 15 suomennoksessa oli käytetty joko lausetason tai sanatason eksplikointia. Tätä perusteltiin pääasiassa tekstin sujuvuudella ja tyylin säilyttämisellä.

Non-prefiksillinen ilmaus on tekstin kirjoittajan tietoinen valinta, joka paljastaa tärkeän osan viestistä niille, jotka sen sieltä osaavat poimia. Siksi sitä ei voi sivuuttaa tai suomentaa puolihuolimattomasti. Joskus paras suomennos on yhtä epämääräinen kuin lähtötekstinkin ilmaus, kun taas toisinaan kätkeyty pejoratiivisuus kannattaa esittää eksplikoinnin avulla. Silloin kun mikään ratkaisu ei tunnu oivalliselta, kääntäjän on vain hyväksyttävä suomennoksen olevan riittävän hyvä tarkoitukseensa: eräskin opiskelija päätyi useiden versioiden jälkeen toteamaan käännöksestään, että se latisti tekstiä hieman, mutta "en keksinyt parempaakaan ratkaisua". Pejoratiivinen *non*-prefiksi on kieltämättä haaste, joka ei päästä kääntäjää vähällä, mutta juuri haasteet ja oivaltamisen riemu ovat kääntäjän työn todellinen suola!

Tutkimusaineisto

Green, Jesse 2004. Building a Better Mouse. *The New York Times*. 18.4.2004. Saatavissa: <http://www.nytimes.com/2004/04/18/arts/film-building-a-better-mouse.html?scp=1&sq=non-wife&st=nyt> [viitattu joulukuu 2012].

Stross, Randall 2009. When Everyone's a Friend, Is Anything Private? *The New York Times*. Osa BU3. 8.3.2009. Saatavissa: <http://www.nytimes.com/2009/03/08/business/08digi.html?scp=1&sq=non-friends&st=nyt> [viitattu joulukuu 2012].

Kirjallisuuslähteet

Algeo, John 1971. The vogueish uses of *non*. *American Speech* 46, 87–105.

Funk, Wolf-Peter 1971: Adjectives with negative affixes in modern English and the problem of synonymy. *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik* 19, 364–386.

Hakanen, Aimo 1973. *Adjektiivien vastakohtasuhteet suomen kielessä*. Helsinki: SKS.

Kalliokoski, Jyrki 2006. *Tekstilajin taju ja toisella kielellä kirjoittaminen*. Teoksessa Anne Mäntynen, Susanna Shore & Anna Solin (toim.) *Genre – tekstilaji*. Tietolipas 213. Helsinki: SKS, 240–265.

Klaudy, Kinga 1996. Back-translation as a tool for detecting explicitation strategies in translation. Teoksessa Kinga Klaudy, José Lambert & Anikó Sohar (toim.) *Translation studies in Hungary*. Budapest: Scholastica, 99–114.

Larjavaara, Matti 2007. *Pragmasemantiikka*. Helsinki: SKS

Lieber, Rochelle 2008 [2004]. *Morphology and Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Lyons, John 1977. *Semantics*. 1 - 2. Cambridge: Cambridge University Press.

Mäittälä-Kauppila, Sari 2009. *Irony and explicitations in Finnish translations of the pejorative overtone of the English negative prefix non-*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, englannin kielen laitos.

OED = The Oxford English Dictionary. *OED = Oxford English Dictionary, the* (1989). 2nd edition. Oxford: Oxford University Press. *OED Online* version June 2012. Saatavissa: <http://www.oed.com> [viitattu joulukuu 2012].

Penttilä, Aarni 1963. *Suomen kielioppi*. Toinen painos. Porvoo: WSOY

Plag, Ingo 2003. *Word-formation in English*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.

Quirk, Randolph & Sidney Greenbaum 1987 [1973]: *A University Grammar of English*. Harlow: Longman.

Rahtu, Toini 2006. *Sekä että. Ironia koherenssina ja inkoherenssina*. Helsinki: SKS.

Rahtu, Toini 2012. *Lingvistinen reseptioanalyysi tekstilajitutkijan palveluksessa*. Teoksessa Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.) *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja*. Helsinki: Gaudeamus, 433–440.

Reiss, Katharina 2000. *Translation criticism – the potentials & limitations: Categories and criteria for translation quality assessment*. Englanniksi käänänyt Erroll F. Rhodes. Manchester: St. Jerome.

Swales, John 1990. *Genre analysis – English in Academic and Research Settings*. Cambridge University Press: Cambridge, New York and Melbourne.

Vehmas-Lehto, Inkeri 2001. Explication as a translation strategy. Teoksessa Pirjo Kukkonen & Ritva Hartama-Heinonen (toim.) *Mission, vision, strategies, and values: A celebration of translator training and translation studies in Kouvola*. Helsinki: Yliopistopaino, 221–229.

VISK = Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho 2004. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS. Verkkoersio. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk/> [viitattu elokuu 2012].

¹ A privative opposition is a contrastive relation between two lexemes, one of which denotes some positive property and the other of which denotes the absence of that property - -” (Lyons 1977: 279).

² Sana on kontraarinen, jos se ilmaisee sellaista ominaisuutta, jolle vastakohtaparissa on vaihtoehtoja useampi kuin kaksi ja jonka vertailu on mahdollista, kuten *terveellinen* : *epäterveellinen*. Tällaisten sanojen käyttö on hyvin tilannesidonnaista. (Ks. Hakanen 1973: 151.)

³ Kontekstilla tarkoitan tässä tekstuaalista kontekstia eli kotekstia ja kaikkea yhteistä yleistä tietoa, jonka voi olettaa lähtö- ja kohdekielisellä lukijalla olevan kolumnien aihepiireistä (Ks. tarkemmin Larjavaara 2007: 41–48).

⁴ Eräs substantiivin *friend* merkityksistä OED:n mukaan: “As opposed to *enemy* in various senses: One who is on good terms with another, not hostile or at variance; one who is on the same side in warfare, politics, etc.”